

IV. KRONIKA

HISTORIOGRAFIA HISTORYCZNOPRAWNA POLSKI LUDOWEJ W OCENIE NAUKI RADZIECKIEJ

W numerze 5 miesięcznika *Sowietskoje Gosudarstwo i Prawo* opublikowano obszerny artykuł sprawozdawczo-krytyczny radzieckiego historyka państwa i prawa Zinowiewa Czerniłowskiego, poświęcony omówieniu działalności naukowej historyków państwa i prawa w Polsce Ludowej. Rozwój nauki polskiej historycznoprawnej, przedstawiony szczegółowo i udokumentowany licznymi przypisami informującymi o ważniejszych pracach i pozycjach metodologicznych ich autorów, ukazany został od strony opanowywania i stopniowego doskonalenia metodologii marksistowskiej. Zwrócona została uwaga na rolę dyskusji metodologicznych na konkretne tematy, jak np. na temat teorii rodowej dla rozwoju nowych założeń i metod badawczych. Do centralnych zagadnień rozpatrywanych przez polską naukę historycznoprawną zalicza autor studia nad klasową istotą najdawniejszego państwa polskiego, badania społeczno-prawnego położenia chłopów w Polsce feudalnej, kwestie związane z pochodzeniem i charakterem polskiego sejmu szlacheckiego, zagadnienia reform w okresie oświecenia. Zarysowano stan prac nad wydaniami źródełowymi i związaną z nimi problematykę, jak np. kwestię ksiąg sądowych wiejskich.

Z zagadnień metodologicznych wydobywa Czerniłowski na plan pierwszy dyskusję na temat tzw. prawa ogólnosłowiańskiego oraz zagadnienia własności feudalnej w Polsce. Częściowym zamknięciem i podsumowaniem etapu badań do 1956 r. była — zdaniem Czerniłowskiego — *Historia państwa i prawa Polski* (tom I i II).

Autor wskazuje na znaczny rozwój badań nad dziejami państwa i prawa okresu porozbiorowego w porównaniu z latami międzywojennymi, cytując też wiele prac, które ukazały się zwłaszcza w ostatnim dziesięcioleciu. Bardzo duże zainteresowanie okazuje Z. Czerniłowski dla problematyki międzywojennego dwudziestolecia, które dość szczegółowo omawia. Zwrócono też uwagę na początki penetracji historii państwa i prawa do okresu Polski Ludowej. Wskazano też na znaczny rozwój powszechnej historii państwa i prawa, w szczególności na postępy prac nad syntezą w postaci *Powszechnej historii państwa i prawa w zarysie*.

Autor wskazuje, że w ostatnich latach znacznie wzmożyły się kontakty naukowe między radzieckimi i polskimi historykami państwa i prawa.

Sporządzony przez uczonego radzieckiego bilans prac i naukowych osiągnięć polskiej nauki historycznoprawnej ukazuje z jak pozytywną oceną spotyka się ta działalność i jak przyczynia się ona w szczególności do podniesienia autorytetu polskiej nauki prawa i historii u naszych przyjaciół.

ANDRZEJ AJNENKIEL (Warszawa)

POLSKA HISTORIA PAŃSTWA I PRAWA
W OCZACH ZACHODNIONIEMIECKIEGO HISTORYKA USTROJU*

Zainteresowanie problematyką polską w NRF jest w obecnych czasach szczególnego rodzaju; pomiędzy obfitością pozycji na tematy polityczno-społeczne i gospodarcze (przeważnie o wyraźnej tendencji politycznej) a publikacjami dotyczącymi nauki istnieje duża dysproporcja ilościowa. Można jednak stwierdzić pewne ożywienie i w tej dziedzinie. W ostatnich latach oprócz kilku zwięzłych recenzji zamieszczonych w czasopiśmie, jak „Osteuropa-Recht”, ukazał się artykuł G. Rhodego omawiający pobieżnie dorobek polskiej nauki historii w latach powojennych¹. W „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas” opublikowano ostatnio obszerne opracowanie Klausa Zernacka — specjalisty od historii wschodniej i północnej Europy — poświęcone wyłącznie polskim badaniom historyczno-ustrojowym. Artykuł zawiera elementy recenzji i polemiki, które tworzą specyficzną całość. Jest to pierwszy wypadek poważniejszego zajęcia się polską historią państwa i prawa przez historyka zachodnioniemieckiego.

Zakres pracy jest szerszy niż to sugeruje tytuł „Od tradycyjnej do marksistowskiej historii ustroju polskiego średniowiecza”. Wieki średnie są bowiem tylko jednym z problemów, na które autor zwraca uwagę. Część pierwsza: „Założenia ogólne i metodologiczne”, zajmuje połowę objętości pracy i przedstawia proces urzeczywistnienia się nowych tendencji metodologicznych w naszej nauce. Opierając się na danych ogólnopolskich konferencji historyków i historyków prawa oraz danych pewnych wydarzeń politycznych, podzielił autor okres po drugiej wojnie światowej na kilka podokresów.

Pierwszy etap zamknął autor w ramach lat 1945—1948, kiedy to rozwój nauki historii opierał się na autorytecie dwóch wielkich osobistości świata naukowego czasów przedwojennych, mianowicie O. Balzera i S. Kutrzeby, oraz dorobku założonych przez nich szkół.

Od krótkiej charakterystyki działalności naukowej tych uczonych przeszedł autor do ich uczniów, z których za najznacniejszych uznał P. Dąbkowskiego, H. Polackównę, Z. Wojciechowskiego, J. Adamusa, K. Korany'iego, W. Hejnosza, W. Sobocińskiego oraz A. Vetulaniego. Podkreślił on, że „w ponurych warunkach życiowych niemieckiej okupacji pracowali oni naukowo w podziemiu, co pozwoliło im natychmiast po zakończeniu działań wojennych stanąć do pracy twórczej i dydaktycznej”.

Wprawdzie w ciągu pierwszych trzech powojennych lat założenia metodologiczne polskiej nauki historii ustroju pozostały bez zmian (zachowano ciągłość z tradycją przedwojenną), jednakże rozszerzył się zakres badań. Zaczęto zwracać większą uwagę m. in. na dzieje chłopów, stosunków polsko-niemieckich oraz na historię ziem odzyskanych. Autor podkreślił, że historycy polscy (zarówno nastawieni marksistowsko, jak i konserwatywni) podjęli nowe tematy, aby dopomóc państwu w wyjaśnieniu współczesnych problemów, których korzenie sięgają w przeszłość.

* Uwagi na marginesie opracowania Klausa Zernacka, *Von der traditionellen zur marxistischen Verfassungsgeschichte des polnischen Mittelalters*, Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, z. 2, 1963, s. 237—262.

¹ G. Rhode, *Literaturbericht über polnische Geschichte*, Historische Zeitschrift, Sonderheft 1, München 1962, s. 158—211.

Na I i II Konferencji Historyków Prawa (Toruń, Poznań 1950) doszły do głosu dążenia w kierunku zmian w przedmiocie, metodzie i organizacji badań historii ustroju. Postulaty obydwu konferencji zostały dość obszernie omówione. Wyniki zjazdu w Toruniu streścił autor w czterech punktach.

1. Zaniechanie terminu „historia ustroju” i zastąpienie go terminem „historia państwa i prawa polskiego”. Odnosi się wrażenie, że autor zgodził się z polską argumentacją w tej sprawie, wyraził bowiem jedynie pewne ubolewanie z powodu „zerwania z całą bogatą tradycją badań”. W innym miejscu mówił o poręczności starej nazwy, która tak sprawnie daje się przełożyć na język niemiecki (*Verfassungsgeschichte*).

2. Ograniczenie badań mediewistycznych na korzyść czasów nowszych i najnowszych. Jest rzeczą naturalną, że autor z NRF wolałby, aby polska myśl naukowa pozostała przy tradycji i ześrodkowała swe zainteresowania na historii Polski przedzoborowej. Wszak historia najnowsza to Poczdam, to granica na Odrze i Nysie — jednym słowem tematy „niewygodne”.

3. Bez komentarzy pozostawił autor dwa następne punkty konferencji dotyczące organizacji nauki (planowanie, podręczniki etc.). Zernack podkreślił, iż na konferencji w Poznaniu (listopad 1950), gdzie zostało wygłoszonych kilka referatów charakteryzujących się marksistowskim punktem widzenia w zarysowanym planie badań prawnohistorycznych na najbliższe pięć lat, mimo programowych żądań intensyfikacji badań czasów najnowszych, nadal dużą rolę odgrywał mediewistyczny przedmiot zainteresowań.

Podokres od I Kongresu Nauki Polskiej i I Konferencji Metodologicznej Historyków Polskich, charakteryzujący się wcielaniem w życie założeń wypracowanych na konferencji toruńskiej i poznańskiej z roku 1950, trwał do roku 1956. Autor ocenił jako trzeźwe i realne stanowisko polskich historyków ustroju i doktryn politycznych, którzy uznali metodę materializmu historycznego w zastosowaniu do nauk społecznych, z tym zastrzeżeniem, że zasady metodologiczne nie są bezwzględnie obowiązującym kanonem, a materialistyczne ujęcie historii powinno być rezultatem badań, a nie apriorycznym założeniem.

Autor przedstawił następujący obraz obecnego stanu polskiej nauki historii państwa i prawa: symbioza wielkiej tradycji oraz nowych tendencji tworzą szanse przekształcenia nauki historii prawa i ustroju w nowoczesną dyscyplinę.

Tym akcentem zakończył autor rozważania ogólne i przeszedł do omówienia historii badań historycznoustrojowych, bibliografii oraz czasopism fachowych. Jak i w części poprzedniej, nie ograniczył się on do spraw związanych wyłącznie ze średniowieczem, lecz wymienił w chronologicznym porządku ukazywania się pozycje historiograficzne i bibliograficzne, podając przy niektórych zwężając charakterystyki. Tak np. rozprawę historiograficzną A. Vetulaniego ocenił jako „solidny krótki przegląd polskich badań historyczno-prawnych, oparty na gruntownej znajomości źródeł i literatury”. Kilka zdań poświęcił „Czasopismu Prawno-Historycznemu”, które „daje znakomite wyobrażenia o życiu naukowym”, zaś w tematyce nie da się zaprzeczyć silnej tradycji historycznoustrojowej nauki polskiej.

Następnie zajął się autor opracowaniami całościowymi historii ustroju Polski w całym przebiegu dziejów, a także dotyczącymi tylko wieków średnich. Podręcznik Z. Wojciechowskiego² omówił on pod kątem widzenia niemarksistowskiej koncepcji państwa i ogólnie naszkicował treść bez wdawania się w szczegóły. Pokrótkę wspominał też o *Historii ustroju w zarysie* S. Kutrzeby w 8 wy-

² *Państwo polskie w wiekach średnich. Dzieje ustroju*, Poznań 1946.

daniu A. Vetulaniego³. Wiele miejsca poświęcił syntezie wydanej pod redakcją J. Bardacha⁴. Przytoczył w całości schemat periodyzacyjny i zaznaczył, że tradycyjnie uznawane za odrębną epokę średniowiecze nie znajduje w nim osobnego odbicia. Odnośnie do całości przyłączył się do krytycznego stanowiska A. Vetulaniego, że nowa synteza historii prawa i ustroju niemożliwa jest bez nowych szczegółowych badań w poszczególnych dziedzinach⁵. Usprawiedliwieniem wydania książki jest jednak, zdaniem Zernacka, niekwestionowana potrzeba tego rodzaju syntezy w Polsce powojennej. Metoda materializmu historycznego zastosowana przez naszych uczonych nie znalazła w całości uznania w oczach zachodniemieckiego krytyka, choć musiał on przyznać, że przez zastosowanie ekonomiczno-społecznego punktu odniesienia nauka historii państwa i prawa zyskała nowe aspekty, zwłaszcza gdy chodzi o zagadnienie teorii rodowej, zjawiska kolonizacji i innych spraw dotyczących średniowiecznego ustroju agrarnego.

Zernack wspominał jeszcze kilka prac, które — jego zdaniem — dowodzą, że problematyka badawcza historii ustroju uległa w Polsce po roku 1945 poważnemu rozszerzeniu. Są to: S. Śreniowskiego *Historia ustroju Śląska*, Wrocław 1948; K. Piwarskiego *Historia Śląska*, Wrocław—Katowice 1947; J. Mitkowskiego *Pomorze Zachodnie w stosunku do Polski*, Poznań 1946. Dzieła te są dla Zernacka dowodem czynnej współpracy uczonych z ludowym państwem, któremu śpieszą z pomocą, aby uzasadnić nowy stan jego posiadania.

W ostatniej części artykułu znajdujemy przegląd polskich powojennych wydawnictw źródłowych. Tutaj ograniczył się autor tylko do średniowiecza. Twierdzi on, że polskie tłumaczenie relacji Ibrahima ibn Jakuba⁶ zostało dokonane „w sposób godny wdzięczności”, zaś *Kronika Thietmara* przetłumaczona i skomentowana przez M. Z. Jedlickiego nie może zostać skrytykowana nawet przez „nie zawsze nieuprzedzonych” krytyków ze względu na gruntowność opracowania⁷. Równie pozytywnie są ocenione inne wydawnictwa⁸.

Z edycji regionalnych „na pochwałę zasługuje” *Codex diplomaticus nec non epistolaris Silesiae*⁹, tym bardziej, że wydawcy nie mogli oprzeć się na przestarzałych już dziś wynikach badań uczonych niemieckich. Wydawnictwo źródłowe K. Górskiego¹⁰ jest „dobrze skomentowane”.

Artykuł K. Zernacka znamionuje dużą znajomość polskiej literatury historycznoprawnej. Prócz omawianych pozycji autor powołuje się często na recenzje i drobne prace, tak polskie, jak obcojęzyczne. Stawia pewne zarzuty, wynikające

³ Kraków 1949.

⁴ *Historia państwa i prawa Polski do roku 1795*, t. I oprac. J. Bardach, t. II oprac. Z. Kaczmarczyk i B. Leśnodorski, Warszawa 1957.

⁵ A. Vetulani, Przedmowa do wyd. 8 *Historii ustroju Polski w zarysie*, Kraków 1949, s. 8.

⁶ *Relacja Ibrahima ibn Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekładzie Al-Bekriego*, Ed. T. Kowalski, Monumenta Poloniae Historica, n. s., t. I, Cracoviae 1946.

⁷ *Kronika Thietmara*, Wstępem poprzedził i komentarzem opatrzył M. Z. Jedlicki, Poznań 1953.

⁸ J. Karwasińska, *Studia krytyczne nad żywotami św. Wojciecha*, Studia Źródłoznawcze, t. II, 1958, t. IV, 1959; *Galli Anonymi chronica et gesta sive principum Polonorum*, wyd. K. Maleczyński, Monumenta Poloniae Historica, n. s., t. II Cracoviae 1952, *Chronica Petri comitis Poloniae accedunt Carminis Mauri Fragmenta*, ed. M. Plezia, Monumenta Poloniae Historica, n. s., t. III, Cracoviae 1951.

⁹ Ed. C. Maleczyński et A. Skowrońska, t. I (971—1204), Wrocław 1957; t. II, (1205—1220), Wrocław 1959.

¹⁰ *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce*, Zbiór tekstów źródłowych opracowanych pod redakcją K. Górskiego, Poznań 1949.

z programowego antykomunizmu, a także pragnienia, aby polska nauka omijała kwestie związane z historią najnowszą, jednak zasługuje na uwagę jego spokojny ton oraz szacunek w ustosunkowaniu się do postawy osobistej i działalności polskich ludzi nauki oraz brak akcentów rewizjonistycznych, tak niestety częstych w publikacjach zachodnoniemieckich.

MARIANNA MUZA (Katowice)

XVI ZJAZD SOCIÉTÉ JEAN BODIN¹

Organizowany co dwa lata zjazd odbył się w dniach 5–10 października 1964 r. w Wiedniu. Komitet organizacyjny połączył go tym razem z Deutscher Rechts-historikertag, który również urządza swe zebrania raz na dwa lata. Niemiecka konferencja historyków prawa prowadziła swe obrady w dniach 4–8 października. W ten sposób dwa dni spędzali uczestnicy obu zjazdów wspólnie (praktycznie wspólnym dniem pracy była tylko środa, 7 X, następnego bowiem dnia programy obu zjazdów przewidywały całodzienną wycieczkę autokarami do Wachau).

Posiedzenia Société Jean Bodin odbywały się zatem przez trzy dni (środa, piątek, sobota) przed i po południu, przy czym bez podziału na sekcje. Skompyromowanie to dało się przeprowadzić przez wyeliminowanie referatów szczegółowych; wygłaszane były jedynie referaty generalne. Pierwsze, w liczbie kilkunastu, zostały udostępnione uczestnikom w tekście powielanym.

Tematem tegorocznego zjazdu były gwarancje osobiste (*Sûretés personnelles, persönliche Sicherheiten*). Wygłoszono następujące referaty generalne: R. Feenstra (Leiden), *Die Bürgerschaft im römischen Recht und ihr Einfluss auf die mittelalterliche und spätere Rechtslehre*; W. Ogris (Berlin), *Die persönlichen Sicherheiten in den Rechten der westeuropäischen Nationen des Mittelalters*; J. Klabouch (Praga), *Les sûretés personnelles à l'école de droit naturel*; J. Pirenne (Bruxelles), *Les sûretés personnelles dans l'antiquité orientale jusqu'à l'époque d'Alexandre le Grand*; E. Seidl (Köln), *Die persönlichen Sicherheiten in griechischen und hellenistischen Rechten*; A. Dorsin-fang-Smets (Bruxelles), *Les sûretés personnelles dans les sociétés archaïques*; Y. Bongert (Lille), *Les sûretés personnelles dans les droits asiatiques*; J. Matuszewski (Łódź), *Les sûretés personnelles en Europe orientale (moyen-âge et temps modernes)*; A. Kiralfy (London), *Suretyship in the Common law, since the 16th century*; J. Hémard (Paris), *Les sûretés personnelles dans les droits continentaux d'Europe occidentale aux 19e et 20e siècles*; J. Gwiazdomorski (Kraków), *Les sûretés personnelles dans les droits d'Europe orientale à l'époque contemporaine*².

Podany cykl wykładów zakończył sekretarz Société, prof. J. Gilissen (Bruxelles) referatem: *Essai de synthèse générale de l'évolution historique des sûretés personnelles*.

Na zebraniu administracyjnym nie ustalono tematu przyszłego zjazdu, ponieważ problem proponowany przez prezesa Société, prof. J. Pirenne (*Chute des*

¹ Por. omówienie XV zjazdu w CPH, t. XV, z. 1, 1963, s. 340–341.

² Referat zastępczy J. Klaboucha w miejsce przewidzianego wykładu prof. G. Buchdy (Jena): *Die Bürgerschaft in West-Europa in der Neuzeit*. Prof. Buchda nie mógł go przygotować, ponieważ na blisko 20 obiecanych referatów szczegółowych dostarczono mu tylko trzy. Nie był obecny na zjeździe R. Brunschwig (Paris), nie został zatem wygłoszony referat generalny: *Les sûretés personnelles dans l'Islam*.

empires), nie zdobył sobie aprobaty obecnych. Wyłonieniem zagadnienia ma się zająć zarząd Société na posiedzeniu, które zostanie zwołane w najbliższych miesiącach. Nie ustalono też miejsca zjazdu, w każdym razie ma się on odbyć we Francji.

JÓZEF MATUSZEWSKI (Łódź)

Z PRAC MIĘDZYNARODOWEGO STOWARZYSZENIA HISTORII USTROJU I PRAWA

1. Na posiedzeniu Biura *Association Internationale d'Histoire de Droit et des Institutions* (w skrócie AIHDI) w Bolonii w dniach od 27 do 28 października 1963 r. obradowano pod przewodnictwem prof. Arangio-Ruiza nad ustaleniem tematyki referatów, które będą wygłoszone na Zgromadzeniu AIHDI w Wiedniu w 1965 r. Jako stowarzyszenie afiliowane przy Międzynarodowym Komitecie Nauk Historycznych AIHDI ma do dyspozycji jeden dzień Światowego Kongresu Nauk Historycznych, który przypada na 31 sierpnia. Na poprzednim zebraniu Biura AIHDI ustalono, że problematyka obrad będzie się skupiała wokół zagadnienia organizacji sądownictwa (*L'organisation judiciaire: fondements, structure juridique, réalités sociales*) i zwrócono się do organizacji krajowych o zgłaszanie konkretnych tematów. Na podstawie przedstawionych kilkudziesięciu propozycji rozwinęła się długa dyskusja, która doprowadziła do ustalenia 4 referatów (*rapports généraux*) i osób referentów.

2. Na posiedzeniu Biura AIHADI, które odbyło się w Zurychu w dniach od 6 do 7 czerwca 1964 r., po uczczeniu pamięci zmarłego przewodniczącego prof. Arangio-Ruiza, sekretarz generalny prof. J. Gilissen przedstawił ostateczne propozycje dotyczące tematów referatów i ich autorów. Przedstawiają się one, jak następuje:

Hans Julius Wolff, profesor Uniwersytetu w Fryburgu (NRF): *Die Rechtspflege in den hellenistischen Königreichen und dem römischen Reich*;

Mgr Charles Lefevre, audytor Roty: *Juges et savants en Europe, du 15e au 16e siècle*;

Bogusław Leśnodorski, profesor UW: „*Juges professionnels et élément populaire dans l'organisation judiciaire des Etats modernes depuis 1750*”;

R. Ishii, profesor Uniwersytetu w Tokio: *Factors of evolution of the judicial organization in the Eastern Countries (Japan, Chine etc.)*.

Będą więc dwa referaty w języku francuskim, jeden w angielskim, jeden w niemieckim. Zaproszenie do wygłoszenia jednego z czterech referatów polskiego historyka prawa — prof. B. Leśnodorskiego, należy ocenić jako wyraz międzynarodowego uznania, jakim cieszy się polska nauka historycznoprawna, biorąc pod uwagę, że o referaty ubiegało się 19 krajów.

Przewiduje się opublikowanie pełnego tekstu tych referatów wraz z wystąpieniami w dyskusji w postaci osobnej książki.

3. Ustalono, że w Wiedniu odbędzie się również Zgromadzenie ogólne AIHDI (30 sierpnia lub 1 września), które dokona wyboru władz na nowe pięcioletnie (1965—1970) oraz wypowie się co do zmian w statucie. Wśród proponowanych zmian należy zwrócić uwagę na projekt skreślenia ze statutu kategorii członków indywidualnych. W praktyce bowiem ta grupa się nie przyjęła, a AIHDI stała się stowarzyszeniem grupującym organizacje narodowe oraz specjalistyczne organizacje międzynarodowe (np. romanistów) zajmujące się historią prawa. Dalej przy-

jęto propozycję wprowadzenia obok członków rzeczywistych, tj. najbardziej reprezentatywnych organizacji narodowych, również międzynarodowych członków z głosem doradczym (*membres associés*) w postaci instytutów i ośrodków badawczych historyczno-prawnych, które zgłoszą chęć dopuszczenia ich do AIHDI.

4. Na posiedzeniu Biura w Zurychu sekretarz generalny przedstawił stan prac nad repertorium instytucji (instytutów, katedr, seminariów itp.) specjalizujących się w zakresie historii ustroju i prawa oraz czasopism historycznoprawnych. Stan prac przygotowawczych jest już zaawansowany. Repertorium zostanie wydane pod tytułem: *Repertorium institutorum et sodalitatum historiae iuris* i będzie rozprawdane w drodze organizacyjnej.

W obradach Biura w Zurychu uczestniczył — w charakterze obserwatora — prof. H. Lentze z Wiednia, który podjął się prac organizacyjnych związanych z przygotowywanym w Wiedniu zjazdem.

JULIUSZ BARDACH (Warszawa)

